

ФАКУЛЬТЕТ ЕКОНОМІКИ ТРАНСПОРТУ

Кафедра «Фінанси»

І.Ю. Зайцева

МІЖНАРОДНІ ФІНАНСИ

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

з курсу

„МІЖНАРОДНІ ФІНАНСИ”

Частина 2

Харків 2009

Зайцева І.Ю. Міжнародні фінанси: Конспект лекцій. –
Харків: УкрДАЗТ, 2009. – Ч. 2. – 43 с.

У даному конспекті лекцій охарактеризовано міжнародні економічні організації як суб'єктів міжнародних фінансів, визначено роль оподаткування у системі міжнародних відносин, надано характеристику платіжному балансу як підсумковому показнику світогосподарських зв'язків країни, висвітлено проблеми та перспективи входження України в міжнародну фінансову систему. Даний конспект лекцій може використовуватися при написанні дипломних та магістерських робіт.

Рекомендується для студентів магістратури економічних спеціальностей.

Бібліогр.: 25 назв.

Конспект лекцій розглянуто та рекомендовано до друку на засіданні кафедри «Фінанси» 26 березня 2008 р., протокол №7.

Рецензент
проф. В.Л. Дикань

І.Ю. Зайцева

МІЖНАРОДНІ ФІНАНСИ

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

з курсу

„МІЖНАРОДНІ ФІНАНСИ”

Частина 2

Відповідальний за випуск Зайцева І.Ю.

Редактор Губарева К.А.

Підписано до друку 23.06.08 р.

Формат паперу 60x84 1/16 . Папір писальний.

Умовн.-друк.арк. 3,0. Обл.-вид.арк. 3,25.

Замовлення № Тираж 100. Ціна

Видавництво УкрДАЗТу, свідоцтво ДК № 2874 від. 12.06.2007 р.

Друкарня УкрДАЗТу,
61050 , Харків - 50, майдан Фейєрбаха, 7

УКРАЇНСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ
ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ
ФАКУЛЬТЕТ ЕКОНОМІКИ ТРАНСПОРТУ

Кафедра „Фінанси”

І.Ю. Зайцева

МІЖНАРОДНІ ФІНАНСИ

Конспект лекцій
з курсу

„МІЖНАРОДНІ ФІНАНСИ”

для студентів магістратури економічних спеціальностей

Частина II

Харків 2008

Конспект лекцій розглянуто та рекомендовано до друку на засіданні кафедри „Фінанси” від 26.03. 2008 р., протокол №7.

Призначений для студентів магістратури економічних спеціальностей академії та відповідають робочій програмі з курсу „Міжнародні фінанси”.

Склала
к.е.н., доцент І.Ю. Зайцева

Рецензент
проф. Дикань В.Л.

ЗМІСТ

Тема 5	
Вивіз капіталу та міжнародні інвестиції	4
Тема 6	
Оподаткування у системі міжнародних відносин	10
Тема 7	
Міжнародні розрахунки	18
Тема 8	
Баланси міжнародних розрахунків	31
Тема 9	
Міжнародні економічні організації як суб'єкти міжнародних фінансів	37
Тема 10	
Міжнародні фінансові інституції	43
Тема 11	
Проблеми та перспективи входження України до міжнародної фінансової системи	49
Список літератури	56

Тема 5

ВИВІЗ КАПІТАЛУ ТА МІЖНАРОДНІ ІНВЕСТИЦІЇ

5.1 Еволюція вивозу капіталу.

5.2 Форми міжнародного кредиту.

5.3 Міжнародний фінансовий лізинг.

5.4 Зовнішній борг та проблеми його обслуговування.

Основні терміни і поняття: *міжнародний кредит, міжнародний фінансовий лізинг, зовнішній борг.*

5.1. Еволюція вивозу капіталу

Вивіз (експорт) капіталу є вивозом капіталу у грошовій та *товарній* формах. За характером власності капітал, що експортується, може бути *приватним* і *державним*.

Існує класифікація, за якою експорт капіталу поділяється на:

– *вивіз підприємницького капіталу*, тобто розміщення капіталу в акції та інші цінні папери, що забезпечують право власності на активи підприємства-емітента цих паперів;

– *вивіз позичкового капіталу* у вигляді надання позик, кредитів, внесення коштів на поточні рахунки в іноземних банках.

Підприємницький капітал, у свою чергу, поділяється на прямі та портфельні інвестиції. *Прямі інвестиції* є такими капіталовкладеннями у закордонні підприємства, які забезпечують контроль над цими підприємствами. *Портфельні інвестиції* не забезпечують такого контролю.

Інтенсивність, напрямки та структура вивозу капіталу залежать від стану світової економіки, економіки та політики окремих країн, характеру міжнародних зв'язків. Аналіз історії експорту капіталу показує, що його хвилі перебувають у

тісному кореляційному зв'язку з «великими циклами кон'юнктури» М. Д. Кондратьєва (1892—1938). Перша хвиля вивозу капіталу (капітал йшов у напрямку з Англії) припадала на 20-ті роки XIX ст. Тоді майже 2/3 іноземних цінних паперів, що оберталися на Лондонській біржі, емітувалися країнами, які належали до периферії тодішнього світового господарства (Латинська Америка, Греція, Іспанія). Кінець першій хвилі вивозу капіталу поклала економічна криза, яка розпочалася в Англії 1825 року.

Початок другої хвилі експорту капіталу припадає на 60-ті роки XIX ст. Після світової економічної кризи 1873 року повторилася приблизно така сама картина, що й у 1820-х роках. Обсяги нових іноземних емісій на Лондонській біржі різко впали. Зростання почалося лише у середині 90-х років XIX ст. Апогею вивіз капіталу досяг у 1910-х роках. Після перерви, спричиненої Першою світовою війною, експорт відновився у 20-х роках і був припинений з настанням світової кризи 30-х років.

До кінця 1950-х років міжнародний рух капіталів залишався досить обмеженим. Повоєнний економічний стан країн не сприяв розвитку справжніх міжнародних фінансових відносин. З провідних промислово розвинутих країн лише США мали позитивне сальдо національних накопичень, що давало їм змогу зробити суттєвий внесок у фінансування інших країн. У цей час США відігравали основну роль у вивозі капіталу, фінансуванні міжнародних програм. Повоєнна відбудова європейської та японської економіки, а також розвиток «третього світу» базувалися на залученні зовнішніх джерел фінансування, передусім капіталів із США. Торгівля з соціалістичними країнами через холодну війну майже повністю припинилася. За таких обставин міжнародний рух капіталів носив обмежений та односторонній характер.

Наприкінці 50-х і в 60-х роках спостерігалася четверта хвиля експорту капіталу. Вона характеризувалася зростанням обсягів міжнародного руху приватного капіталу.

Досягнувши максимуму наприкінці 70-х – на початку 80-х років, ця хвиля обірвалася з початком боргової кризи 1982 року.

З кінця 50-х років спостерігалась активізація міжнародної фінансової, у тому числі банківської діяльності, яка базувалася на відродженні європейської та японської економіки з одночасним поступовим спадом американського домінування та на поверненні до конвертованості валют провідних промислово розвинутих країн.

Протягом наступних 30 років вивіз капіталу розвивався під впливом збільшення обсягів світової торгівлі, лібералізації національної економічної політики провідних промислово розвинутих країн, інтернаціоналізації банків і прогресу інформаційних технологій.

У 90-х роках ХХ ст. у зв'язку із розпадом Радянського Союзу й великими соціально-економічними та політичними змінами у країнах колишнього соціалістичного табору на карті світу виникає багато нових держав, спостерігається лібералізація їх зовнішньоекономічної політики. Економіка цих країн стає відкритішою. Ці процеси внесли свої корективи в обсяги, напрямки та структуру міжнародних потоків капіталу.

Зростання обсягів міжнародних потоків капіталу сприяє загальному економічному прогресу, але водночас для світової економіки виникають додаткові можливості появи нових ризиків. Це зумовлює необхідність контролю та регулювання з боку державних органів процесів вивозу капіталу та міжнародних інвестицій.

5.2 Форми міжнародного кредиту

Міжнародний кредит – це надання у тимчасове користування грошово-матеріальних ресурсів одних країн іншим. На практиці здійснюється шляхом надання валютних

і товарних ресурсів на умовах зворотності та виплати процентів, переважно у вигляді позик.

Залежно від того, хто виступає кредитором, розрізняють кредити приватні, урядові та кредити міжнародних і регіональних організацій.

Змішані кредити – це кредити, в яких беруть участь приватні підприємства, компанії і відповідні державні органи. За своїм цільовим призначенням міжнародні кредити поділяються на виробничі й невиробничі.

До *виробничих кредитів* належать кредити, призначені для розвитку економіки країни, що їх одержує: для закупівлі промислового обладнання, матеріалів, ліцензій, "ноу-хау", оплати виробничих послуг, забезпечення внутрішньоторговельних операцій та інших господарських потреб.

Невиробничі кредити використовуються на утримання державного апарату, армії, закупівлі зброї, погашення зовнішньої заборгованості за раніше одержаними кредитами і т. ін.

Залежно від строків кредити поділяють на *короткострокові* (до 1 року); *середньострокові* (від 1 до 5 років); *довгострокові* (понад 5 років). У ряді випадків середньостроковими вважаються кредити до 7 років, а довгостроковими – понад 7 років.

Міжнародний кредит виконує багато важливих функцій: стимулює експорт товарів та послуг, створює сприятливі умови для розширення приватних іноземних інвестицій, розвитку міждержавних господарських зв'язків та поглиблення процесів міжнародної економічної інтеграції, служить важливим знаряддям одержання прибутку у вигляді процентів від країн-боржників.

5.3 Міжнародний фінансовий лізинг

Лізинг – це особлива форма руху позикового капіталу, яка надається насамперед у формі кредиту з наступним правом купівлі товару.

Серед різних форм лізингу найбільш поширений фінансовий лізинг як різновид довгострокового кредитування, що за своїми результатами рівнозначний продажу товару в розстрочку. При цьому обладнання здається на термін, який близький або дорівнює строку амортизації.

При здійсненні міжнародних лізингових операцій важливою проблемою є їх валютні умови, що викликано тривалістю лізингових контрактів, особливостями валютного законодавства, необхідністю страхування валютних ризиків і можливими ускладненнями, які можуть виникнути в майбутньому за відсутності необхідної валюти. Широко використовується практика виплати орендних платежів у двох валютах. Практикується і передача від лізингодавця до орендаря податкових пільг, які одержані в країні лізингодавця і у відповідній валюті. Учасники міжнародного лізингу широко використовують податкові пільги тих держав, фірми яких беруть активну участь у лізингових операціях.

Закордонні кредити, що надаються Україні, реалізуються через мережу банків, у тому числі й комерційних. Однак кредитори висувають до суб'єктів валютного ринку досить жорсткі умови.

Однією з головних умов приєднання до кредитної лінії є проходження українським банком аудиторської перевірки за міжнародними стандартами обліку. Міжнародний банк реконструкції та розвитку (МБРР) проводить жорстку перевірку всіх учасників кредитної лінії. Якщо рейтинг якогось із них перебуває на рівні міжнародних норм, МБРР має право надати такому банку кредити без жодних гарантій.

Міжнародну аудиторську перевірку здійснюють спеціалізовані аудиторські фірми.

Таким чином, за останні роки все більше суб'єктів валютного ринку України "підтягуються" до рівня провідних учасників міжнародних валютних відносин.

5.4 Зовнішній борг та проблеми його обслуговування

Зовнішня заборгованість – це сума фінансових зобов'язань країни іноземним кредиторам, що підлягає погашенню в обумовлені терміни. Найгостріше проблема зовнішньої заборгованості стоїть перед країнами, що розвиваються, і переросла нині в проблему кризи заборгованості. Країни, що розвиваються, економічно не спроможні сплатити величезні борги і проценти за ними. Вони опинилися у своєрідній пастці. Водночас ситуація, що склалася, реально загрожує і кредиторам, бо може викликати ланцюгову реакцію банкрутств, практичний розвал усієї фінансово-кредитної системи, а тому змушує уряди і керівників міжнародних фінансових кіл вживати певні заходи щодо лібералізації фінансово-кредитних відносин із країнами, що розвиваються.

Досить неоднозначна ситуація із зовнішньою заборгованістю склалася на сьогодні в Україні, державний борг якої іноземним кредиторам на кінець 2000 р. становив 10,324 млрд дол. США, з яких майже 4,288 млрд дол., тобто 41,5 % становила заборгованість перед міжнародними фінансовими інституціями.

Оцінюючи платоспроможність окремих країн, використовують *показник норми обслуговування державного боргу (НОБ)*, який визначається відношенням суми платежів, яку країна має виплатити іноземним державам за певний період (СП), до суми іноземної валюти, отриманої від експорту товарів і послуг (СВ)

$$\text{НОБ} = \text{СП} : \text{СВ} \cdot 100 \%$$

У міжнародній практиці прийнято вважати, якщо НОБ перевищує 20 % – країна є неплатоспроможною.

Показником оцінки загального стану сукупної платоспроможності країн світу або окремого регіону є показник міжнародної валютної ліквідності (МВЛ), який визначається відношенням золотовалютних резервів центральних банків країн світового співтовариства (ВР) до загальної суми річного імпорту товарів та послуг (ІР)

$$\text{МВЛ} = \text{ВР} : \text{ІР} \cdot 100 \%$$

Структура міжнародної ліквідності включає до себе такі компоненти: офіційні валютні резерви країн, офіційні золоті резерви, резервну позицію у Міжнародному валютному фонді (МВФ), розрахунки в доларах та євро.

Основну частину міжнародної валютної ліквідності складають офіційні золотовалютні резерви – запаси золота, що належать державі (у зливках і монетах), та іноземної валюти в центральному банку, інших фінансових органах країни, в міжнародних і регіональних валютно-кредитних і фінансових організаціях, які призначені для міжнародних розрахунків.

Резервна позиція у Міжнародному валютному фонді – особлива форма активів, яка означає право країни – члена МВФ автоматично одержувати від МВФ безумовні кредити в іноземній валюті в межах 25 % квоти, а також суми, яку країна раніше надала в борг МВФ. Що стосується структури СДР і євро, то їх питома вага в ліквідних резервах поки що значно менше резервної позиції в МВФ.

Тема 6

ОПОДАТКУВАННЯ У СИСТЕМІ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

6.1 Елементи оподаткування, види податків, ввізне та вивізне мито.

6.2 Основні принципи Генеральної угоди щодо тарифів

- та торгівлі (ГАТТ).
- 6.3 Особливості функціонування Світової організації Торгівлі (СОТ).
- 6.4 Уникнення подвійного оподаткування у міжнародній торгівлі.
- 6.5 Концепція неупередженого міжнародного Оподаткування.

Основні терміни і поняття: *елементи оподаткування, види податків, ввізне та вивізне мито, ГАТТ, СОТ, подвійне оподаткування, неупереджене міжнародне оподаткування.*

6.1. Елементи оподаткування, види податків, ввізне та вивізне мито

Будь-який податок може бути розподілений на складові – *елементи оподаткування*. Серед них виділяють: платника податку, об'єкт оподаткування, одиницю оподаткування, податкову базу, джерело сплати податку, податкову ставку та квоту.

Платником податку є фізична чи юридична особа, яка сплачує податок фінансовим органам.

Об'єкт оподаткування – це дохід, майно або товар, що підлягає оподаткуванню.

Одиниця оподаткування – це одиниця вимірювання об'єкта оподаткування. *Податкова база* – вартість об'єкта оподаткування в одиницях його вимірювання, до якої застосовуються податкові ставки.

Джерело сплати податків – це дохід, з якого платник податку сплачує податок.

Податкова ставка – це розмір податку на одиницю об'єкта оподаткування. *Податкова квота* – це частка податку в доході платника податку.

За формою оподаткування податки поділяються на прямі та непрямі. До *прямих податків* належать такі, які нараховуються безпосередньо, тобто прямо на доходи (або майно) платників податків, наприклад, податок на прибуток, податок на доходи фізичних осіб, податок на нерухомість тощо. *Непрямі податки* – це податки, що нараховуються на вартість товару і є складовими ціни цього товару.

До *непрямих податків у системі міжнародних економічних відносин* належать ввізне, вивізне мито та мито за транзит товару, податок на додану вартість, акцизи.

Як показує світова практика, рівень митного тарифного захисту держави має бути помірним: не більше 10 – 15 %. Вважається, що максимальний рівень ввізного (імпортного) мита не повинен перевищувати 30 %.

На оподаткування імпортних товарів суттєво впливає країна, з якої походить товар. Тому порядок визначення країни походження товару посідає значне місце в системі оподаткування імпортних товарів.

Країною походження товарів вважається країна, де товари були повністю вироблені або піддані достатній обробці. Перелік товарів, що обкладаються митом, із зазначенням митних ставок є *митним тарифом*. Митні ставки можуть бути:

- *специфічними*, тобто з кожної одиниці оподаткування (тонна руди, кубічний метр газу тощо) стягується тверда сума податку;

- *адвалорними*, коли податок стягується у певному проценті від ціни одиниці експортного, імпортного чи транзитного товару;

- *змішаними*, що передбачає одночасне існування специфічної та адвалорної ставки для конкретного об'єкта оподаткування товару, послуги); вибір виду ставки залежить у кожному конкретному випадку від країни, з якої

імпортується товар, та інших якісних показників.

6.2 Основні принципи Генеральної угоди щодо тарифів та торгівлі (ГАТТ)

Принципи Генеральної угоди щодо тарифів та торгівлі (ГАТТ) та різноманітні міжнародні переговори, що привели їх до дії, дали змогу з кінця 1950-х років суттєво знизити тарифні перешкоди для розвитку міжнародної торгівлі. У промислово розвинутих країнах рівень митних ставок було в середньому знижено з 40 % у 1947 році до 8 % у 1979 році.

Першим принципом ГАТТ є *положення про режим найбільшого сприяння*, яке зобов'язує кожну державу поширювати на всіх постачальників будь-якого товару пільги, які ця держава надала б будь-кому з них.

Згідно з ГАТТ створення вільних економічних зон (ВЕЗ) або митних союзів є частиною руху у напрямку лібералізації міжнародної торгівлі. ГАТТ передбачає можливість країн-учасниць створювати ВЕЗ і митні союзи, але лише за умови, що рівень протекційних заходів такого союзу не перевищуватиме попередній середній рівень країн-учасниць.

За правилами ГАТТ нині працює практично все світове співтовариство, забезпечуючи до 98 % світових товаропотоків. З моменту заснування ГАТТ (угода, підписана у жовтні 1947 року, набула чинності з 1 січня 1948 року) відбулося вісім раундів переговорів з питань торгівлі. Метою цих переговорів було зниження тарифів і лібералізація доступу до ринків держав – членів ГАТТ.

У квітні 1994 року внаслідок восьмирічного Уругвайського раунду переговорів країн-учасниць ГАТТ було підписано пакет угод. У раунді, який закінчився конференцією у Маракеші (1993 р.), брали участь 147 країн і близько 30 впливових міжнародних організацій. Раунд відомий тим, що в систему ГАТТ були включені нові

сектори: торгівля послугами (світовий річний обіг близько 900 млрд дол. США), торгівля сільськогосподарською продукцією, ринок міжурядових угод (світовий річний обіг близько 2 трлн дол. США) та ринок інтелектуальної власності.

Згідно з угодами різко скорочуються всі митні тарифи – в середньому у світі на 36%. Підтримка фермерів на національному рівні скоротиться на 20%. Вперше такі індустріальні країни, як Малайзія, Сингапур, Південна Корея, Тайвань і деякі інші, зобов'язалися захищати торгові марки, патенти та авторські права. Жорсткішими стануть дисципліна та правила світової торгівлі, боротьба з демпінгом і субсидуванням зовнішньої торгівлі.

6.3 Особливості функціонування Світової організації торгівлі (СОТ)

В угодах Уругвайського раунду окреслено принципи та правила глобальної міжнародної торгівлі – торгівлі XXI ст. Ці угоди стали наслідком цілої системи взаємних поступок і компромісів з боку країн-учасниць. Саме завдяки таким компромісам почала діяти Світова організація торгівлі (СОТ).

Паралельно із СОТ продовжує своє існування і ГАТТ. Адже ГАТТ – це міжнародно-правова система, на базі якої й існуватиме СОТ. Ще 24 березня 1948 року було підписано так званий Гаванський статут Світової організації торгівлі. Тобто було створено організацію та її міждержавну договірно-правову основу, але статут СОТ так і не набрав чинності. Замість СОТ почала діяти постійна конференція держав-членів ГАТТ, яка й забезпечувала поступовий розвиток комплексів міжнародних угод цієї системи. СОТ об'єднає ГАТТ і подібні до неї угоди, що стосуються послуг та інтелектуальної власності. Очолюватиме її конференція міністрів, яка збиратиметься, як правило, кожні два роки. Рада СОТ на офіційному рівні управлятиме справами

організації і поступово перетворюватиметься на арбітражний орган та орган, що вивчатиме торгівлю політику членів організації.

Членами СОТ автоматично стали держави-члени ГАТТ (за станом на 31 грудня 1994 року), які взяли на себе зобов'язання, розроблені у ході Уругвайського раунду. Країни, що не встигли до кінця 1994 року стати членами ГАТТ, проходять складнішу процедуру вступу до СОТ.

Функціонування СОТ має вирішити багато нерегульованих проблем у галузі міжнародної торгівлі, серед них: нетарифне регулювання міжнародної торгівлі; міжнародна торгівля сільськогосподарською, текстильною продукцією та готовим одягом; захист інтелектуальної власності. Згідно з документами Уругвайського раунду СОТ покликана вирішити п'ять головних завдань:

- 1) сприяти виконанню рішень Уругвайського раунду;
- 2) забезпечувати організацію та проведення багатосторонніх переговорів з торгівлі, а також докладати зусиль для реалізації досягнутих на них домовленостей;
- 3) здійснювати керівництво процедурами врегулювання спірних питань;
- 4) проводити перевірки торгової політики;
- 5) взаємодіяти з іншими світовими організаціями, такими, як МВФ, Всесвітній банк тощо.

6.4 Уникнення подвійного оподаткування у міжнародній торгівлі

Міжнародне оподаткування на сучасному етапі характеризується координацією податкового законодавства суверенних держав з метою уникнення подвійного оподаткування суб'єктів міжнародних відносин. *Подвійне оподаткування* виникає внаслідок того, що одна держава претендує на право стягувати податок на основі факту проживання (або громадянства) платника податку, а інша – на

основі місця отримання доходу. Подвійне оподаткування може виникати й у випадку, коли обидві сторони стверджують, що платник податку є їх резидентом, або якщо кожна з двох держав стверджує, що дохід отримано саме на її території.

Країни намагаються уникати подвійного оподаткування або одностороннім шляхом на основі внутрішнього (національного) законодавства, або згідно з двосторонніми міждержавними договорами з питань оподаткування.

Основною метою уникнення подвійного оподаткування є сприяння міжнародній торгівлі та інвестуванню шляхом зменшення податкових бар'єрів, які перешкоджають вільному міжнародному обміну товарів і послуг. Полегшення податкового тягара стимулює розвиток торгівлі та інвестування.

Майже в усіх країнах існують правила оподаткування, які регулюють податковий режим для своїх резидентів, що діють за кордоном, та для іноземних платників податків, діючих у даній державі. Хоча податкові системи в країнах неоднакові, між ними існує принципова схожість і можливе взаєморозуміння. Іноді таке взаєморозуміння закріплюється у двосторонніх угодах щодо конкретних податків; в інших випадках відповідний податковий режим встановлюється національним податковим законодавством якоїсь окремої країни.

Хоча у багатьох країнах існує законодавство, яке регулює міжнародні операції і забезпечує одностороннє звільнення від подвійного оподаткування, такі односторонні зусилля не завжди дають змогу повністю вирішити існуючі проблеми. Наприклад, якщо за внутрішнім законодавством Канади платник податку вважається резидентом цієї країни, тоді як за національними законами США він – резидент США, то виникає можливість подвійного оподаткування доходів цієї особи. Тому одним із завдань договору про усунення подвійного оподаткування є вирішення конфлікту щодо статусу резидента.

Подібні угоди певною мірою забезпечують визначеність і передбачуваність статусу резидента, що дає змогу платникам податків планувати свої дії. Положення, що містяться в угодах, передбачають обмін інформацією між країнами. Це допомагає сторонам угоди забезпечувати застосування положень внутрішнього податкового законодавства.

Існує правило міжнародного оподаткування, за яким *пріоритетне право оподаткування* надається країні, з якою є територіальний зв'язок (тобто країні, в якій отримано дохід), а *залишкове право оподаткування* – країні громадянства або місцеперебування. Оподаткування доходу на основі територіальної юрисдикції, як правило, здійснюється за одним з двох методів:

- країна здійснює *повну юрисдикцію* над прибутком від господарської діяльності, отриманого нерезидентом, створюючи для такого прибутку такий самий режим оподаткування, що і для резидента цієї країни. На суму витрат, пов'язаних з отриманням такого доходу, як правило, зменшується база оподаткування;

- дохід, отриманий не від господарської діяльності (дивіденди, проценти, роялті, орендна плата), як правило, підпадає під *обмежену юрисдикцію*. Нерідко такий дохід оподатковується податком країни проживання платника податку на валовій основі (тобто відрахування не допускаються) за ставками від 0 до 30 %.

6.5 Концепція неупередженого міжнародного оподаткування

З точки зору ефективності, на думку західних економістів, завданням податкової системи є встановлення *неупереджених норм оподаткування*, тобто норм, які б не могли діяти ні проти, ні на користь будь-якого виду діяльності. Рішення про господарську діяльність, інвестування та споживання мають прийматися з причин, не

пов'язаних із оподаткуванням. Концепція неупередженого міжнародного оподаткування має такі правила:

- *неупередженість стосовно експорту капіталу.* Податкова система відповідає цьому правилу, якщо на вибір платника податку – інвестувати у себе в країні чи за кордоном – питання оподаткування не впливають;
- *неупередженість щодо імпорту капіталу (іноземна та конкурентна неупередженість).* Це правило вважається виконаним, якщо всі діючі на ринку фірми обкладаються податком за однаковою ставкою;
- *Національна неупередженість.* Згідно з цим правилом загальний прибуток на капітал, який розподіляється між платником податку та державою, має бути однаковим, незалежно від того, де інвестовано капітал: всередині країни чи за кордоном. Наприклад, якщо ставка національного податку на дохід платника складає 34 % (у платника залишається 66 %), то обкладання його іноземними податками не змінить цих пропорцій.

Тема 7

МІЖНАРОДНІ РОЗРАХУНКИ

7.1 **Форми регулювання валютно-фінансових потоків.**

7.1.1 **Валютно-фінансова політика держави.**

7.1.2 **Валютні обмеження та валютні ризики.**

7.2 **Валютні та фінансові умови зовнішньоекономічних угод.**

7.3 **Форми міжнародних розрахунків та обставини, що обумовлюють їх вибір, договірні гарантії у міжнародних розрахунках.**

Основні терміни і поняття: *валютне регулювання, валютні обмеження, валютні ризики облікова (дисконтна) політика, політика кредитної рестрикції, політика кредитної експансії.*

7.1 *Форми регулювання валютно-фінансових потоків*

7.1.1. Валютно-фінансова політика держави

Валютне регулювання – одна з форм державного регулювання міжнародних економічних відносин, спрямована на регулювання міжнародних розрахунків і порядку здійснення операцій з валютою та валютними цінностями з метою урівноваження платіжних балансів, зміни структури імпорту або його обмеження, скорочення платежів за кордон, концентрації валютних ресурсів у руках держави.

У системі державного регулювання економічного життя кожної країни виділяють сукупність заходів, які вживаються центральними банками у сфері грошового обігу і валютних відносин з метою впливу на купівельну спроможність грошей, валютні курси та економіку загалом, що становить сутність певної валютної політики держави. Ця політика здійснюється переважно у двох формах: обліковій (дисконтній) та девізній.

Облікова (дисконтна) політика означає зміну облікової ставки центрального банку з метою регулювання валютного курсу шляхом впливу на рух короткострокових капіталів. В умовах пасивного платіжного балансу центральний банк підвищує облікову ставку і цим самим стимулює приплив іноземного капіталу з країн, де цей рівень нижчий.

Політика кредитної рестрикції ("дорогих грошей") використовується, як правило, в умовах стрімкого промислового буму та зростання господарської активності, її мета – перешкодити процесові активного використання кредиту господарськими суб'єктами та загальмувати промисловий бум, який часто призводить до "перегріву економіки" і перевиробництва товарів.

Політика кредитної експансії ("дешевих грошей"), навпаки, спрямована на стимулювання кредитних операцій

у розрахунку на те, що більш сприятливі умови кредитування будуть спонукати до господарської активності, зростання виробництва і залучення іноземного капіталу.

Девізна політика спрямована на регулювання валютного курсу шляхом купівлі та продажу іноземної валюти (девіз). У сучасних умовах девізна валютна політика часто набуває форми *валютної інтервенції* – прямого втручання центрального банку в операції з іноземною валютою на валютних ринках при одночасному введенні обмежень у сфері валютних операцій на внутрішньому ринку.

Часто валютна інтервенція використовується для підтримання курсу валюти на заниженому рівні шляхом *валютного демпінгу* – знецінювання національної валюти з метою масового експорту товарів за цінами, нижчими за світові.

Валютний демпінг використовується для експорту товарів шляхом застосування спеціальних занижених валютних курсів, які відображають зовнішнє знецінення валюти у розмірах, що перевищують знецінення грошей на внутрішньому ринку країни, яка експортує товари та послуги. При валютному демпінгу експортер, навіть за високого рівня витрат виробництва, реалізуючи свої товари на зовнішніх ринках за цінами, які нижче світових, може одержати досить вигідний прибуток у валюті тієї країни, куди експортується товар.

Традиційними методами валютного регулювання є девальвація. Сутність дії цих двох протилежних явищ полягає у відповідному зниженні або підвищенні валютного курсу.

До скасування офіційного вмісту золота у валютах *девальвація* означала зменшення в законодавчому порядку металічного вмісту національної грошової одиниці або зниження офіційного курсу валюти певної країни щодо золота чи срібла, а після скасування – зниження курсу національної валюти щодо іноземних валют.

Ревальвація – офіційне підвищення вартості валюти, що виражається у зростанні її золотого вмісту (система золотомонетного стандарту) або в збільшенні її курсу щодо інших валют. За механізмом впливу на економічні процеси ревальвація протилежна девальвації. На відміну від девальвації ревальвація порівняно рідкісне явище у валютно-фінансовому світі. Це пояснюється тим, що країна, яка здійснює ревальвацію своєї валюти, ставить себе в менш вигідне положення у сфері зовнішньої торгівлі, припливу іноземного капіталу і розвитку міжнародного туризму порівняно з іншими країнами. Традиційно ревальвація використовується для боротьби з інфляційними процесами, оскільки, стримуючи зростання грошової маси в обігу, дещо затримує зростання внутрішніх цін.

7.1.2 Валютні обмеження та валютні ризики

Валютні обмеження – це система нормативних правил, встановлених у законодавчому та адміністративному порядку, які спрямовані на обмеження операцій з золотом, валютними цінностями та іноземною валютою. Вони поширюються на фізичних і юридичних осіб при обміні валюти власної країни на іноземну, а також при інших валютних операціях.

Втручання держави у сферу міжнародних валютно-фінансових відносин виявляється у періодичному використанні *валютних клірингів*, при застосуванні яких взаємні розрахунки між двома або декількома країнами здійснюються шляхом зарахування зустрічних вимог, а платежі валютою здійснюються лише на суму різниці в товарних поставках та наданих послугах. Валютний кліринг спочатку використовувався лише для зовнішньоторговельних розрахунків, а згодом був поширений на операції неторговельного характеру та інші платежі, що виникають у

результаті економічних зв'язків між окремими країнами та економічними угрупованнями.

Однією з форм валютних обмежень виступає *валютна блокада* – припинення або обмеження валютно-фінансових відносин з блокованою країною, аж до заморожування у банках валютних цінностей цієї держави та валюти приватних осіб з метою здійснення на неї економічного і політичного тиску.

Зовнішньоекономічні операції пов'язані з різного роду *валютними ризиками*, небезпекою валютних (курсових) втрат, які можуть виникнути у зв'язку зі зміною курсу іноземної валюти щодо національної при проведенні зовнішньоторговельних, кредитних та валютних операцій.

Для запобігання валютних ризиків практика міждержавних розрахунків виробила систему валютних застережень, які є специфічною формою валютних обмежень.

Валютні захисні застереження направлені на усунення або обмеження валютного ризику в торговельно-економічних відносинах з країнами, розрахунки з якими здійснюються у вільно конвертованій валюті, а також тими з них, де розрахунки здійснюються за клірингом. При цьому застереження, що передбачають перерахунок суми платежу в разі зміни курсу валюти платежу, носять назву дво-сторонніх, оскільки можливі збитки і вигоди однаково поширюються і на експортера, і на імпортера. Односторонні ж застереження захищають інтереси тільки однієї із сторін на випадок підвищення або зниження валютного курсу.

Загалом система валютного регулювання і валютного контролю спрямована на досягнення країнами або іншими суб'єктами зовнішньоекономічних відносин більшого ступеня своєї платоспроможності - щодо інших країн чи суб'єктів і світового співтовариства в цілому.

7.2 Валютні та фінансові умови зовнішньоекономічних угод

Існує велике розмаїття зовнішньоекономічних договорів: договори купівлі-продажу, які включають договори експорту, імпорту, реекспорту та реімпорту; договори зустрічних поставок, тобто компенсаційні договори; договори консигнації; договори міжнародного лізингу та ін. Практика укладання договорів показує, що сформулювати всі умови договору достатньо повно та чітко іноді буває досить нелегко. Якщо в угоді мають місце неточності або відсутній якийсь пункт, це означає, що сторони застосовують відповідний міжнародний торговий звичай.

Процес визначення платіжних умов зовнішньоекономічних контрактів, як правило, виявляє незбіжність інтересів зацікавлених осіб. Наприклад, експортер прагне отримати якнайбільшу суму валютної виручки в найкоротший термін; одночасно імпортер зацікавлений сплатити в найближчий після укладення угоди термін якнайменше валюти, прискорити час отримання товару та відстрочити платежі до моменту його реалізації.

Вибір платіжних умов зовнішньоекономічної угоди значною мірою залежить від: характеру економічних і політичних відносин між країнами, юридичні та фізичні особи яких є сторонами угоди; співвідношення сил контрагентів у конкретній угоді; традицій та звичаїв міжнародної торгівлі даним товаром.

Від форм та умов міжнародних розрахунків залежать швидкість і гарантія платежу, а також сума витрат, пов'язаних із здійсненням розрахунків. Якщо міжурядовими угодами встановлюються загальні принципи міжнародних розрахунків, то у конкретних зовнішньоекономічних контрактах мають чітко формулюватися їх платіжні умови.

Основними платіжними умовами зовнішньоекономічних договорів є: валюта ціни та валюта платежу, термін платежу, спосіб платежу, форма розрахунків, застереження, спрямовані на зменшення або усунення валютного ризику.

Валюта платежу – це валюта, в якій здійснюється оплата товару. Нею може бути валюта країни-експортера, валюта країни-імпортера або валюта третьої країни.

Валюта ціни (валюта угоди) – це валюта, в якій фіксується вартість товару. Це може бути валюта країни-експортера, валюта країни-імпортера, валюта третьої країни або міжнародна розрахункова грошова одиниця (наприклад, СДР).

Валюта платежу може збігатися або не збігатися з валютою ціни товару. В останньому випадку в угоді зазначається курс, за яким валюта ціни має переводитись у валюту платежу. Це може бути курс на день платежу або середній курс за період.

Сторони встановлюють у контракті конкретні терміни платежу. Якщо вони не встановлені угодою, то визначаються торговими звичаями міжнародної практики.

Способи платежу визначають співвідношення часу оплати за товар та його фактичної поставки. Основними способами платежу є:

- готівковий платіж;
- платіж авансом;
- платіж у кредит;
- кредит з опціоном, тобто правом вибору готівкового платежу.

Платіж готівковий включає всі види розрахунків, за якими товар оплачується повністю: у період від моменту його готовності для експорту до моменту переходу товару або товаророзпорядчих документів покупцю; у момент переходу товару чи зазначених документів до покупця.

Формами розрахунків при готівковому платежі можуть бути чек, переказ, акредитив, інкасо. *Авансові платежі* випереджають рух товарів, за які здійснюється платіж. Якщо імпортер оплачує товар авансом, він кредитує експортера. У міжнародній практиці авансові платежі вживаються у торгівлі дорогоцінними металами, ядерним паливом, зброєю. Імпорт дорогого обладнання суден і літаків, виготовлених за індивідуальним замовленням, як правило,

передбачає часткові авансові платежі.

Розрахунок у кредит може бути комерційним і банківським. Якщо міжнародні розрахункові операції здійснюються після переходу товару у власність імпортера, то має місце його кредитування експортером. Комерційний кредит може передбачати надання вексельного кредиту (виставлення тратти), розстрочки платежу або кредитування за відкритим рахунком.

Кредит з опціоном (правом вибору) готівкового платежу передбачає надання імпортеру права скористатися відстрочкою платежу за придбаний товар, але з позбавленням знижки, яка надається за умов готівкового платежу.

Низка товарів продається за стандартними правилами поставок, розробленими ГАТТ (вони передбачають певні форми розрахунків та інші валютно-фінансові умови). Наприклад, валютою ціни є долар США у торгівлі сировою нафтою, газовим конденсатом, цукром-сирцем, кавою, алюмінієм, нікелем, оловом, цинком, виробами з хутра. В англійських фунтах стерлінгів визначаються ціни на західноєвропейських біржах на какао-боби, картоплю, ячмінь, свинець, мідь, каучук. Відповідно до порядку котирування цін товарів на біржах визначається валюта ціни та валюта остаточного платежу.

Формами міжнародних розрахунків можуть бути чеки, переказні векселі (тратти), банківські перекази, документарне інкасо, документарний акредитив, система відкритих рахунків, пластикові картки.

Для страхування від валютних ризиків використовують валютні застереження – договірні умови, які включаються до зовнішньоекономічної угоди і можуть бути переглянуті в ході виконання угоди.

Раніше застосовувалося золоте застереження, яке базувалося на фіксації золотого вмісту валюти платежу на дату укладення угоди та на перерахунку суми платежу пропорційно зміні цього золотого вмісту на дату виконання

угоди. На сучасному етапі застосовують валютні застереження та товарно-цінові застереження.

Валютне застереження – це умова міжнародної зовнішньоекономічної угоди, яка передбачає перегляд суми платежу прямо пропорційно зміні курсу валюти застереження (фактично валюти ціни) з метою страхування експортера (або кредитора) від ризику знецінення валюти платежу. Валюта платежу ставиться у залежність від більш стійкої валюти застереження (валюти ціни).

В умовах посилення нестабільності плаваючих валютних курсів широко застосовуються *багатовалютні (мультивалютні) застереження*.

До *товарно-цінових застережень* належать: застереження щодо змінної (плинна) ціни, коли ціна підвищується за умови зростання ціноутворюючих складових; індексація, яка передбачає перегляд суми платежу пропорційно зміні індексу цін за період з дати підписання до моменту виконання угоди.

Є також *комбіновані валютно-товарні застереження*, які передбачають регулювання суми платежу залежно від зміни товарних цін і валютних курсів. Якщо товарні ціни та курс валюти застереження змінюються в одному напрямку, то сума платежу перераховується на найбільший процент відхилення. Якщо напрямки їх динаміки не збігаються, то сума платежу змінюється на різницю між відхиленнями товарних цін і валютного курсу.

7.3 Форми міжнародних розрахунків та обставини, що обумовлюють їх вибір, договірні гарантії у міжнародних розрахунках

Чек – це письмова безумовна пропозиція чекодавця платнику здійснити платіж зазначеної у чеку грошової суми чекодержателю готівкою або у безготівковій формі (шляхом її переведення на банківський рахунок власника чека).

Як засіб платежу у міжнародних розрахунках чек використовується у розрахунках за поставлений товар, при

остаточному розрахунку за товари (послуги), у регулюванні грошових відносин у разі реклаमाцій та штрафних санкцій, при погашенні боргу, а також у розрахунках за неторговими операціями.

Чек може бути використаний для отримання готівки, для безготівкових платежів і в інших формах розрахунків.

Форми та реквізити чека регулюються нормами Женевських чекових конвенцій, англо-американською системою права та національним законодавством. Спори щодо форми чека вирішуються на основі права тієї країни, де виписано чек; права особи, що є платником, за чеком визначаються законом місця платежу.

Оскільки чек є інструментом розпорядження поточного банківського рахунка, термін його дії обмежений. Женевська чекова конвенція встановлює для чека, який обертається у межах однієї країни, термін 8 днів; для чека, виписаного в одній країні та оплачуваного в іншій, – 20 днів; якщо ці країни розташовані на різних континентах, – 70 днів.

Для міжнародних платежів неторгового характеру використовують дорожні чеки та єврочеки.

Дорожній (туристичний) чек – це платіжний документ, грошове зобов'язання (наказ) сплатити зазначену на ньому суму валюти його власнику. Зразок підпису власника проставляється у момент продажу йому чека.

Єврочек – це чек у євровалюті, який виписується банком і оплачується у будь-якій країні – учасниці угоди «Єврочек». Єврочек оплачується за умови пред'явлення його власником гарантійної картки.

Для розрахунків за зовнішньоекономічними угодами широко використовуються векселі, які бувають простими (соло вексель) та переказними (тратта).

Більше поширені *переказні векселі*, які являють собою безумовну пропозицію трасанта (кредитора), адресовану трасату (боржнику), сплатити третій особі (ремітенту) в установленій термін зазначену у векселі суму. Переказний вексель може бути виписаний з пропозицією сплатити

зазначену в ньому суму на користь самого трасанта, який стає і ремітентом.

Простий вексель виставляється боржником (векселедавцем) і є зобов'язанням сплатити кредиторю певну грошову суму в обумовленому місці у зазначений термін.

Форма та реквізити векселя визначаються нормами національного та міжнародного права. Міжнародне вексельне право базується на Женевських вексельних конвенціях, законодавстві країн англо-американського права та законодавстві країн, чиє вексельне право не належить до зазначених систем.

У міжнародних розрахунках необхідно враховувати розбіжності, що мають місце у вексельному законодавстві різних країн. В угодах слід передбачати, яким з чинних нормативних актів регулюватимуться фінансові відносини, що виникають упродовж виконання зовнішньоекономічної угоди.

Векселі можуть використовуватись як самостійна форма розрахунку або як платіжний інструмент в інших формах розрахунку; (інкасо, акредитив, відкритий рахунок).

Банківський переказ – це розрахункова банківська операція, здійснювана шляхом направлення платіжного доручення від одного банку до іншого. Основою банківського переказу є заява клієнта банку, який бажає перевести свої кошти. На основі цієї заяви банк складає платіжне доручення іноземному банку. У дорученні вказуються: термін валютування (термін платежу), спосіб поповнення сплачених за переказом сум (кредитування рахунка «лоро»; дозвіл на дебетування рахунка «ностро» у банку платника; кредитування рахунка банку-платника в третьому банку, якому дається доручення про зарахування відповідних сум на рахунок банку-платника).

Інкасо – це банківська розрахункова операція, в якій банк за дорученням свого клієнта (експортера) отримує на основі розрахункових документів гроші, які має сплатити

йому імпортер за відвантажені на його адресу товари (послуги), та зараховує ці кошти на рахунок клієнта (експортера) у себе в банку.

Для експортера інкасо нерідко є неприйнятною формою розрахунків, оскільки він спочатку має відвантажити товар і лише потім передає документи в банк, очікуючи виконання покупцем зобов'язань щодо платежу. Тому для зменшення ризику експортер мусить вимагати банківської гарантії платежу. Окрім банківської гарантії, забезпечення платежу за інкасо здійснюється за допомогою телеграфного інкасо. У такому разі банк експортера сплачує йому суму виручки за відвантажений товар негайно або через певний термін після отримання документів на інкасо. Одночасно банк сповіщає телеграфом свій банк-кореспондент, з яким він повинен мати спеціальний договір про телеграфне інкасо.

Інкасо може бути документарним і чистим. *Документарне інкасо* – це інкасо фінансових документів, які супроводжуються комерційними документами (рахунки, транспортні, страхові документи), а також інкасо тільки комерційних документів. *Чисте інкасо* – це інкасо фінансових документів (векселі, чеки та інші документи, використовувані для отримання платежів), коли вони не супроводжуються комерційними документами.

Міжнародні розрахунки у формі інкасо регулюються Уніфікованими правилами по інкасо, прийнятими Міжнародною торговою палатою (1978).

Акредитив у міжнародних угодах – це одностороннє обумовлене грошове зобов'язання банку; банк видає його за дорученням клієнта – наказодавця акредитиву (імпортера) на користь бенефіціара (експортера); на основі цього зобов'язання банк, який відкрив акредитив (банк-емітент), мусить здійснити платіж бенефіціару (негайно або з розстрочкою) або акцептувати тратти бенефіціара та сплатити їх у зазначений у них термін; банк може

уповноважити інший банк здійснити такі платежі, акцепт або неогоціацію тратт бенефіціара за умови надання бенефіціаром документів, передбачених в акредитиві, та при виконанні інших умов акредитиву.

Тобто імпортер доручає своєму банку сплатити гроші за придбаний товар тільки за умови пред'явлення експортером комплексу товаророзпорядчих документів, що підтверджують факт відвантаження товару згідно з умовами угоди.

Акредитивна форма міжнародних розрахунків регулюється Уніфікованими правилами та звичаями для документарних акредитивів (за редакцією 1993 року, публікація Міжнародної торгової палати № 500).

Система відкритих рахунків застосовується в основному в міжнародних розрахунках за товари, поставлені на консигнацію, а також при продажу запасних частин до раніше поставлених машин та обладнання.

Система відкритих рахунків – найризикованіша для експортера форма розрахунку. Експортер, відправляючи товар покупцю разом з товаророзпорядчими документами, записує у своїх бухгалтерських документах у дебет відкритого для покупця рахунку суму поставки. Імпортер записує суму відвантаження у кредит рахунку постачальника. Протягом обумовленого у контракті терміну імпортер повинен сплатити вартість товару шляхом банківського переказу, чека або векселя. Після сплати сторони здійснюють у своїх бухгалтерських документах зворотні записи.

Пластикова картка – це персоніфікований у міжнародних розрахунках платіжний інструмент, який надає особі, що нею користується, можливість безготівкової оплати товарів та/або послуг, а також отримання готівки у відділеннях (філіях) банків і банківських автоматах (банкоматах).

Прийняття карток до оплати та видача за ними готівки здійснюється тільки у підприємствах торгівлі/сервісу та банках, що входять до *платіжної системи*, яка обслуговує ці картки. Окрім *точок обслуговування*, які безпосередньо приймають картки, до складу платіжної системи входять банки-емітенти, еквайзер-центри, процесінговий центр (або декілька центрів) і розрахунковий (кліринговий) банк (або декілька банків).

Банк-емітент здійснює випуск пластикових карток і надає їх у розпорядження клієнтів. При цьому картки залишаються у власності банку, а клієнти одержують право їх використовувати.

Батьківщиною пластикових карток є США. Перші картки були не пластиковими, а паперовими. У 1914 році великі американські магазини почали надавати постійним клієнтам, вартим довіри, кредитні картки. У 1928 році були випущені металеві картки з рельєфно витисненими іменем та адресою клієнта. Це давало можливість продавцям швидко за допомогою копіювального паперу фіксувати дані про клієнта. Зрозумівши, що загальна мережа обслуговування збільшить клієнтуру кожного торговельного підприємства, 1936 року близько тисячі магазинів та інших торговельних установ погодилися кредитувати спільних клієнтів.

Здійснюючи розрахунки, держатель пластикової картки обмежений одним або декількома лімітами. Характер лімітів та умови їх використання досить різноманітні, але їх можна звести до двох основних сценаріїв:

1 Держатель *дебетової картки* мусить заздалегідь внести на свій банківський рахунок певну суму, її розмір і визначає ліміт картки.

2 Держатель *кредитної картки*, не вносячи в банк кошти заздалегідь, може отримувати кредит. У такому випадку клієнту встановлюється ліміт кредиту, в межах якого він має право використовувати кошти. Кредит буває як разовим, так і відновлюваним (револьверним).

Кредитна та дебетова картки бувають сімейними та корпоративними. Для *сімейної картки* право здійснення платежів у межах встановленого ліміту надається членам сім'ї утримувача картки. *Корпоративні картки* використовуються компаніями та їх працівниками.

Тема 8

БАЛАНСИ МІЖНАРОДНИХ РОЗРАХУНКІВ

8.1 Економічний зміст платіжного балансу.

8.2 Структура платіжного балансу.

8.3 Фактори, які впливають на стан платіжного балансу.

Основні терміни і поняття: *платіжний баланс, структура платіжного балансу, торговельний баланс, баланс послуг і некомерційних платежів, баланс руху капіталів і кредитів.*

8.1 Економічний зміст платіжного балансу

Зовнішньоекономічна діяльність кожної країни призводить до виникнення двох зустрічних потоків іноземної валюти: вхідного (наприклад, виручка від експорту продукції) та вихідного (наприклад, оплата імпорту). Інтегральним показником цих потоків можуть слугувати *баланси міжнародних розрахунків* як співвідношення грошових вимог і зобов'язань, надходжень і платежів однієї країни щодо інших.

Існує кілька видів балансів міжнародних розрахунків: розрахунковий баланс, баланс міжнародної заборгованості та платіжний баланс.

Розрахунковий баланс використовується для виявлення країн – нетто-кредиторів і нетто-боржників. Він

характеризує співвідношення всіх заборгованостей певної країни з боку іноземних партнерів на певну дату і зобов'язань щодо них цієї країни незалежно від строків надходження платежів.

Баланс міжнародної заборгованості (його ще називають балансом міжнародних інвестицій) не враховує поточної заборгованості (наприклад, заборгованості України за одержану в цьому році російську нафту), а показує лише співвідношення між закордонними активами і золотовалютними резервами країни з одного боку і зобов'язаннями перед іноземними вкладниками з іншого.

Платіжний баланс є найбільш поширеним балансом міжнародних розрахунків, який показує співвідношення платежів за кордон і надходжень з-за кордону за певний період часу (рік, квартал, місяць). При побудові платіжного балансу враховується той факт, що всі зовнішньоекономічні операції можна поділити на кредитні (які приносять іноземну валюту) і дебетні (пов'язані з її витратами). Тому в балансі перші йдуть зі знаком "+", а другі – зі знаком "-". Так, експорт товарів і запозичення, одержані країною, – це кредитні операції, а імпорт і кредитування інших країн – дебетні.

Багатогранний комплекс міжнародних відносин країни відображається у балансовому рахунку її міжнародних операцій, які за традицією носять назву платіжного балансу.

Платіжний баланс – це балансовий рахунок міжнародних операцій як вартісне вираження всього комплексу світогосподарських зв'язків країни у формі співвідношення надходжень і платежів.

Іншими словами, це кількісне та якісне вартісне відображення масштабів, структури і характеру зовнішньоекономічних операцій країни, її участі у світовому господарстві.

За економічним змістом розрізняють платіжний баланс на певну дату і за певний період.

Платіжний баланс на певну дату існує у вигляді співвідношення платежів і надходжень, які з дня на день

постійно змінюються. *Платіжний баланс за певний період* (місяць, квартал, рік) складається на основі статистичних показників про здійснені за цей період зовнішньоекономічні дії і дає змогу аналізувати зміни в міжнародних економічних зв'язках країни, масштабах і характері її участі у світовому господарстві.

З бухгалтерської точки зору платіжний баланс завжди перебуває у рівновазі. Але за підсумками його основних розділів може мати місце або *активне сальдо*, якщо надходження перевищують платежі, або *пасивне*, коли платежі перевищують надходження.

Тому платіжний баланс – це не тільки рахунок міжнародних операцій країни, дві сторони якого урівноважують одна одну, а й певний стан цих операцій, що включає якісні та структурні характеристики основних його елементів.

8.2 Структура платіжного балансу

Платіжний баланс складається з таких розділів:

- торговельний баланс, тобто співвідношення між вивезенням та ввезенням товарів;
- баланс послуг і некомерційних платежів (баланс "невидимих" операцій);
- баланс руху капіталів та кредитів.

Торговельний баланс. Зовнішня торгівля історично виступає висхідною формою міжнародних економічних відносин, які пов'язують національні економіки зі світовим господарством. *Торговельний баланс* – це співвідношення вартості експорту й імпорту. Оскільки значна частина зовнішньої торгівлі здійснюється у кредит, є розбіжності між показниками торгівлі, платежів та надходжень, що фактично здійснені за відповідний період.

Країнам, які відстають від лідерів за рівнем економічного розвитку, активний торговельний баланс

необхідний як джерело валютних засобів для оплати міжнародних зобов'язань за іншими статтями платіжного балансу.

Пасивний торговельний баланс вважається небажаним і зазвичай оцінюється як ознака слабкості світогосподарських позицій країни. Це характерно для країн, що розвиваються, та більшості постсоціалістичних країн, де гостро відчувається нестача валютних надходжень.

Баланс послуг і некомерційних платежів. Він включає платежі й надходження з транспортних перевезень, страхування, електронного, телекосмічного та інших видів зв'язку, міжнародного туризму, обміну науково-технічним і виробничим досвідом, експортних послуг, утримання дипломатичних, торговельних та інших представництв за кордоном, передачі інформації, культурних та наукових обмінів, різних комісійних зборів, реклами, організації виставок, ярмарок і т. ін.

Баланс руху капіталів і кредитів виражає співвідношення вивозу і ввозу державних і приватних капіталів, наданих і одержаних міжнародних кредитів.

За економічним змістом ці операції поділяються на дві категорії:

- міжнародний рух підприємницького капіталу;
- міжнародний рух позикового капіталу.

Підприємницький капітал включає *прямі закордонні* (придбання і будівництво підприємств за кордоном) і *портфельні* (купівля цінних паперів закордонних компаній) *інвестиції*.

Міжнародний рух позикового капіталу класифікується за ознаками терміновості. Розрізняють довго-, середньо- і короткострокові операції.

Довго- і середньострокові операції включають державні й приватні запозичення і кредити, які надаються на термін понад один рік. Одержувачами державних запозичень і кредитів виступають переважно країни, що розвиваються, і ті, які відстають від світових лідерів

(постсоціалістичні країни), тоді як розвинуті країни виступають головними кредиторами. До приватних довгострокових запозичень і кредитів вдаються нарівні з країнами, що розвиваються, та постсоціалістичними країнами також корпорації розвинутих країн, активно використовуючи залучення ресурсів зі світового ринку у формі випуску довгострокових цінних паперів або банківського кредиту.

Короткострокові операції включають міжнародні кредити терміном до одного року, поточні рахунки національних банків у закордонних банках (авуари), переміщення грошового капіталу між банками. За останні десятиліття міжбанківські короткострокові операції на світовому грошовому ринку набули значного поширення. Якщо в 60 – 70-ті роки переважало стихійне переміщення "гарячих" грошей, що посилювало інфляцію і призвело до кризи Бреттон-Вудської валютної системи, то з 80-х років основний потік короткострокових грошових капіталів спрямовується у США завдяки високим процентним ставкам і курсу долара. Так, з початку 80-х років щорічний приплив цих капіталів сягав 100 - 150 млрд дол. США (на початку 90-х років він зменшився до 70 млрд дол.).

Помилки і пропуски. Незважаючи на постійне вдосконалення методики обробки статистичних показників платіжного балансу, похибки все ж залишаються досить значними. Саме тому виділяється спеціальна стаття "Помилки і пропуски", до якої включаються дані як статистичних помилок, так і неврахованих операцій.

Фахівці, які займаються розрахунками платіжного балансу, зазначають, що найважче піддається обліку рух короткострокового грошового капіталу, особливо в періоди кризових потрясінь.

Внаслідок цього стаття "Помилки і пропуски" розташована безпосередньо за розділом платіжного балансу, де фіксується рух капіталів і кредитів. Показники статті "Помилки і пропуски" різко зростають у кризових

ситуаціях.

Операції з ліквідними валютними активами. Заключна стаття платіжного балансу відображає операції з ліквідними валютними активами, в яких беруть участь державні валютні органи й у результаті яких відбуваються зміни як величини, так і складу центральних офіційних золотовалютних резервів.

Прийнята МВФ система класифікації статей платіжного балансу використовується країнами – членами МВФ як основа національних методів класифікації. Однак платіжні баланси промислово розвинутих країн і країн, що розвиваються, суттєво відрізняються як за методикою складання, так і за змістом. Схеми платіжних балансів, прийнятих сьогодні МВФ і ОЕСР (Організація економічного співробітництва і розвитку), враховують спільні риси, притаманні всім розвинутим країнам, і водночас надають можливість кожній країні вносити свої, властиві їй корективи. Як правило, такі особливості пов'язані з методами вимірювання сальдо платіжного балансу та його покриття.

Україна, після вступу до МВФ, регулярно публікує свій платіжний баланс.

8.3 Фактори, які впливають на стан платіжного балансу

Платіжний баланс прямо і зворотно пов'язаний з процесом відтворення.

З одного боку, він формується під безпосереднім впливом процесу відтворення, з іншого, – впливає на останній через курсові співвідношення валют, золотовалютні резерви, валютний стан, зовнішню заборгованість.

На стан платіжного балансу впливають такі фактори:

1 Нерівномірність економічного і політичного розвитку країн, міжнародна конкуренція.

2 Циклічні коливання економіки.

3 Зростання закордонних державних витрат, пов'язаних з мілітаризацією економіки і військовими витратами.

4 Посилення міжнародної фінансової взаємозалежності.

5 Зміни в міжнародній торгівлі.

6 Вплив валютно-фінансових факторів.

7 Негативний вплив інфляції.

8 Торговельно-політична дискримінація певних країн.

9 Надзвичайні обставини.

Провідні країни вживають заходів щодо забезпечення стабільності ринкових курсів своїх валют шляхом узгодженого міждержавного впливу на діяльність валютних ринків, посилення впливу офіційних органів на курси з метою обмеження рамок їх коливання. Для цього центральні банки проводять спільні валютні інтервенції. Постійно посилюється тенденція до погодження у проведенні внутрішньої макроекономічної політики західними країнами. За допомогою міжнародної координації цієї політики управління платіжними балансами стало розглядатись як альтернатива плаваючим валютним курсам.

Тема 9

МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ОРГАНІЗАЦІЇ ЯК СУБ'ЄКТИ МІЖНАРОДНИХ ФІНАНСІВ

9.1 Економічні організації системи ООН.

9.2 Міжнародні та регіональні економічні структури.

9.3 Особливості функціонування фінансової системи ЄС.

Основні терміни і поняття: *економічні організації системи ООН, міжнародні економічні структури, регіональні економічні структури, фінансова система ЄС.*

9.1. Економічні організації системи ООН

Міжнародні організації – це створені на основі міжнародного договору і статуту для виконання певних функцій об'єднання суверенних держав, які мають систему постійно діючих органів, володіють міжнародною правосуб'єктністю і засновані відповідно до міжнародного права.

Найвідомішою такою організацією є *Організація Об'єднаних Націй (ООН)*, яка функціонує понад півстоліття. Економічна діяльність ООН включає до себе чотири головні напрями:

- вирішення загальних для всіх країн глобальних економічних проблем;
- сприяння економічному співробітництву держав із різними рівнями соціально-економічного розвитку;
- сприяння господарському розвитку країн, що розвиваються;
- вирішення проблем регіонального економічного розвитку. Основними структурними підрозділами системи органів економічного і фінансового співробітництва в рамках ООН є три із шести головних органів, вказаних у статуті ООН: Генеральна Асамблея ООН, Економічна і соціальна рада ООН та Секретаріат ООН.

Генеральна Асамблея (ГА) згідно з відповідними статтями статуту ООН несе відповідальність за виконання функцій ООН у сфері міжнародного співробітництва і керівництво конкретною діяльністю у цій сфері Економічної і соціальної ради. Головне завдання ГА – служити вищим форумом у рамках ООН для обговорення найбільш важливих, ключових проблем економічного характеру.

Економічна і соціальна рада (ЕКОСОП) є другим за старшинством органом у системі економічного механізму ООН і по суті координує всю діяльність ООН у соціально-економічній сфері. Членами ЕКОСОП є 54 країни – члени ООН, яких обирає Генеральна Асамблея ООН, причому

5 постійних членів Ради Безпеки ООН є незмінними членами ЕКОСОП. У її діяльності можна виділити три головні функції. Вона виступає як:

- відповідальний спеціалізований форум держав у рамках ООН для кваліфікованого обговорення міжнародних економічних і соціальних проблем і розробки принципової політичної лінії;

- координатор всієї діяльності ООН з економічних і соціальних питань та діяльності спеціалізованих установ ООН;

- організатор підготовки кваліфікованих досліджень із загальних і спеціальних проблем економічного і соціального розвитку та міжнародного співробітництва.

Секретаріат ООН – третя основна ланка в системі органів економічного співробітництва. Це адміністративно-виконавчий орган, який обслуговує нормальне функціонування інших оонівських інститутів та установ і виконує конкретні доручення. Переважна більшість співробітників центрального апарату працюють на економічну службу. До складу економічного апарату ООН входять також декілька спеціальних підрозділів, найбільшим з яких є Департамент з економічних і соціальних питань.

Крім вищеназваних трьох головних органів економічного і фінансового співробітництва, в рамках ООН успішно функціонують й інші організації ООН, діяльність яких у сфері економічних і фінансових відносин досить активна і помітна. Серед них – Організація Об'єднаних Націй з промислового розвитку (ЮНІДО), Програма розвитку Організації Об'єднаних Націй (ПРООН) та регіональні економічні комісії.

9.2 Міжнародні та регіональні економічні структури

Однією з основних міжнародних економічних організацій є *Організація економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР)*.

Основними напрямками діяльності ОЕСР є: сприяння ефективному використанню економічних і фінансових ресурсів, дослідженням і професійній підготовці в галузі науки і техніки; проведення політики забезпечення економічного зростання, а також внутрішньої і зовнішньої фінансової стабільності; зменшення або усунення перешкод на шляху обміну товарами, послугами, а також поточних платежів, подальша лібералізація руху капіталів; сприяння розвитку країн, що розвиваються.

Організація країн – експортерів нафти (ОПЕК) була створена у 1960 році на конференції у Багдаді.

Головна мета діяльності ОПЕК: координація та уніфікація нафтової політики країн-членів і захист їхніх інтересів, у тому числі шляхом забезпечення для них сталих доходів; забезпечення стабільності цін на світовому ринку нафти та постачання нафти країнам-споживачам; забезпечення одержання справедливих доходів інвесторами від капіталовкладень у нафтову промисловість; забезпечення охорони навколишнього середовища; співробітництво з країнами – нечленами ОПЕК з метою реалізації ініціатив щодо стабілізації світового ринку нафти.

До групи регіональних багатосторонніх економічних організацій належить *НАФТА – Північноамериканська зона вільної торгівлі*. На регіональному рівні ця організація має унікальні, найдетальніше розроблені й реально діючі інструменти в галузі інвестиційної політики поряд із ліквідацією бар'єрів на шляху торговельного обміну товарами та послугами.

Серед регіональних економічних організацій, у яких бере участь Україна, слід виділити *Чорноморське економічне співтовариство (ЧЕС)*, яке офіційно засноване на початку 1988 року, а фактично почало функціонувати з 1992 року. У складі цієї організації 11 країн-членів:

Азербайджан, Албанія, Болгарія, Вірменія, Греція, Грузія, Молдова, Російська Федерація, Румунія, Туреччина, Україна. Секретаріат ЧЕС знаходиться у Стамбулі.

Основні напрями діяльності ЧЕС в економічній та фінансовій сферах: розвиток багатостороннього і двостороннього співробітництва у погоджених галузях; розширення диверсифікації співробітництва; поліпшення умов для підприємницької діяльності й стимулювання індивідуальних та колективних ініціатив підприємств і фірм; сприяння розвитку підприємництва шляхом стимулювання співробітництва між малими і середніми підприємствами, інвесторами, підприємцями і промисловцями.

Іншою міжнародною економічною організацією субрегіонального характеру, в діяльності якої бере участь Україна, є *Співдружність Незалежних Держав (СНД)*, заснована у 1991 році. Членами СНД є такі країни: Азербайджан, Білорусь, Вірменія, Казахстан, Киргизстан, Молдова, Російська Федерація, Таджикистан, Туркменія, Узбекистан, Україна.

У 1993 році країни – члени СНД підписали угоду про створення Економічного союзу, яка передбачає: вільний рух товарів, послуг, капіталів і робочої сили; здійснення погодженої політики у таких сферах, як грошово-кредитні відносини, бюджети, ціни й оподаткування, валютні питання і митні збори; заохочування вільного підприємництва та інвестицій; підтримку виробничої кооперації і налагодження прямих зв'язків між підприємствами і галузями; узгодження господарського законодавства.

Ні в угоді про митний союз, ні в угоді про наміри, ні тим більше у Договорі про співтовариство Україна участі не бере.

9.3 Особливості функціонування фінансової системи ЄС

Однією з найхарактерніших особливостей функціонування фінансової системи Європейського Союзу є те, що на відміну від інших міжнародних економічних організацій ЄС має самостійний бюджет, який об'єднує переважну частину спільних фінансових фондів. Бюджет ЄС – основна фінансова база інтеграційних заходів у межах ЄС, важливий інструмент наднаціонального регулювання економіки країн-учасниць. Створення власної фінансової бази – безпрецедентний випадок в історії створення інтеграційних угруповань.

Щодо національних бюджетів країн – учасниць ЄС, то практично із самого початку діяльності співтовариства, згодом союзу було поставлено завдання гармонізації та уніфікації національних бюджетів, яке вимагало:

- наближення та уніфікації бюджетної документації, статистики і процедури;
- вирівнювання частки бюджетних доходів у валовому внутрішньому продукті (ВВП);
- гармонізації структур бюджету;
- координації бюджетної політики;
- гармонізації податків та податкової політики.

Успішному функціонуванню фінансової системи ЄС активно сприяє діяльність Європейського інвестиційного банку (ЄІБ) та створених у його рамках фондів: Європейського інвестиційного фонду (ЄІФ), Тимчасового Единбурзького фонду кредитування (ЕФК) та премії ЄІБ, а також Європейського фонду розвитку (ЄФР).

Європейський інвестиційний банк (European Investment Bank) – головний інвестиційний інститут Європейського Союзу, був створений у 1958 році відповідно до Римського договору, підписаного у 1957 році. Статут ЄІБ є частиною Договору про Європейський Союз, а банк – фінансово автономною та юридично самостійною організацією у рамках ЄС. Головні завдання банку

визначаються на основі рішень Європейської ради. Із 25 членів ЄС до складу ЄІБ не входить лише Франція.

Європейський інвестиційний банк має відділення у Римі (Італія), Афінах (Греція), Лісабоні (Португалія), Лондоні (Велика Британія), Мадриді (Іспанія) і представництво у Брюсселі (Бельгія).

Тема 10

МІЖНАРОДНІ ФІНАНСОВІ ІНСТИТУЦІЇ

10.1 МВФ: проблеми створення і діяльності.

10.2 Всесвітній банк та його складові.

10.3 Регіональні фінансово-кредитні установи.

Основні терміни і поняття: *МВФ, Всесвітній банк, Європейський інвестиційний банк, Європейський банк реконструкції та розвитку.*

10.1 МВФ: проблеми створення і діяльності

Міжнародний валютний фонд (МВФ) – міжнародна наднаціональна валютно-кредитна організація, що має статус спеціалізованої представницької установи Організації Об'єднаних Націй. МВФ розпочав свою діяльність з березня 1947 року. Місцеперебування – Вашингтон.

Згідно зі статутом ООН, метою створення МВФ було сприяння міжнародному валютному співробітництву та стабілізації валют, створення багатосторонньої системи платежів і розрахунків, підтримування рівноваги платіжних балансів країн – членів МВФ, вжиття системи заходів, спрямованих на регулювання валютних курсів, підвищення ступеня конвертованості валют, надання короткострокових кредитів країнам – членам МВФ для покриття тимчасового дефіциту їхніх платіжних балансів, на ліквідацію валютних

обмежень, організацію консультативної допомоги з фінансових та валютних питань.

Керівні органи МВФ – Рада управляючих, Директорат, Секретаріат. Вищим органом є Рада управляючих, яка приймає у МВФ нових членів, затверджує зміни паритетів валют країн-учасниць, переглядає квоти, розподіляє чистий прибуток МВФ. Директорат займається поточним регламентуванням діяльності цієї організації.

Завдяки членству в МВФ Україна може отримувати досить вагомі кредити для структурної перебудови економіки та стабілізації валюти і залучати іноземні інвестиції. Так, на початку 1999 року Україна отримала чергові транші за кредитними лініями від МВФ на суму 77,8 млн дол. США. Загалом за останні роки від Міжнародного валютного фонду Україна одержала 2,7 млрд дол. США.

Після рішення Міжнародного валютного фонду щодо збільшення загального обсягу внесків країн-членів з 66,4 млрд СДР (близько 93 млрд дол. США) до 212 млрд СДР (близько 297 млрд дол. США) квота України зросте з 997,3 млн до 1372 млн СДР (1921 млн дол. США).

Збільшення сумарних ресурсів МВФ і квоти України дасть змогу розраховувати на відповідне збільшення фінансової допомоги з боку МВФ, оскільки загальний обсяг його кредитів прямо прив'язаний до розміру квоти країни – позичальниці МВФ. І хоча частка квоти України в сумарному обсязі квот МВФ дещо зменшиться у процентному обчисленні (з 0,690 до 0,647 %), у кількісному виразі вона зросте і буде на 0,001 % більшою за квоту Польщі (0,646 %).

10.2 Всесвітній банк та його складові

У 1944 році на Міжнародній валютно-фінансовій конференції у Бреттон-Вудсі, крім МВФ, було створено *Міжнародний банк реконструкції і розвитку (МБРР)*. Місцеперебування його – Вашингтон. Це одна з найбільших

у світі міжнародних фінансово-кредитних установ, яка надає довгострокові кредити під державні програми тільки урядам та центральним банкам країн-членів. Членами МБРР можуть бути тільки члени МВФ.

Прийнято вважати, що МБРР є головною складовою Всесвітнього банку (ВБ), до складу якого також входять: Міжнародна асоціація розвитку (МАР), Міжнародна фінансова корпорація (МФК), Багатостороннє агентство з гарантій інвестицій (БАГІ) та Міжнародний центр із врегулювання інвестиційних суперечок (МЦВІС).

МБРР на початку своєї діяльності був призначений згідно з його статутом надавати потерпілим від війни країнам довгострокові кредити для відбудови їхньої економіки, а також гарантувати приватні інвестиції за кордоном. Нині МБРР надає технічну та фінансову допомогу більше, ніж 100 країнам світу, які є членами Міжнародного валютного фонду.

Позики МБРР надаються, як правило, на термін 15 - 20 років і мають п'ятирічний пільговий період. Ці позики надаються країнам, які продемонстрували певне економічне зростання та соціальний прогрес.

Загалом за останні роки Україна одержала від Всесвітнього банку 1,5 млрд дол. США.

Міжнародна асоціація розвитку (МАР) була створена як філія МБРР у 1960 році з метою зберегти вплив розвинутих західних держав на країни, що розвиваються. МАР надавала безпроцентний кредит на строк до 50 років (з 1986 року строк надання кредитів скорочено до 40 років для найменш розвинутих країн та до 35 років – для інших країн "третього світу"). Погашення кредитів починається з 11-го року після початку їх використання. Кредити надаються урядам та приватним організаціям країн, що розвиваються, без процентів. Кредити МАР призначені для найбільш вразливих і найменш платоспроможних країн та виділяються з урахуванням розмірів їхньої території, річного

доходу на душу населення, ступеня ефективності економічної політики.

Членами МАР сьогодні є 159 країн світу.

Міжнародна фінансова корпорація (МФК) була створена у 1959 році з ініціативи СІЛА, її мета – заохочування розвитку приватних підприємств у країнах, що розвиваються. МФК надає кредити високорентабельним приватним підприємствам без гарантії уряду на строк від 5 до 15 років з умовою, що частину акцій компанії – позичальники продають МФК. Рівень процентних ставок відповідає існуючим на міжнародних фінансових ринках.

Міжнародний центр із врегулювання інвестиційних суперечок (МЦВІС) заснований у 1966 році і призначений для сприяння зростанню потоків міжнародних інвестицій шляхом надання послуг з арбітражного розгляду і врегулювання суперечок між урядами й іноземними інвесторами; надання консультативних послуг; проведення наукових досліджень; надання інформації про інвестиційне законодавство. Послугами МЦВІС сьогодні користуються 119 країн – членів цієї організації.

Специфічною міжнародною валютно-фінансовою організацією є заснований у 1930 році Банк *міжнародних розрахунків* (БМР) з головною конторою у м. Базелі (Швейцарія), він був створений як акціонерне товариство центральними банками Бельгії, Великої Британії, Італії, Німеччини, Франції, Японії і групою банків США. Статутний капітал БМР формується за рахунок продажу акцій центральним банкам країн-учасниць та на відкритому валютному ринку. Одночасно згідно з Гаазькою угодою він був заснований як міжнародна організація, діяльність якої регулюється міжнародним правом і яка користується привілеями й імунітетами, необхідними для виконання своїх функцій. Банк не є об'єктом швейцарського законодавства про компанії. Фактично Банк міжнародних розрахунків має статус міжнародного банку, який координує дії національних центральних банків.

10.3 Регіональні фінансово-кредитні установи

Регіональні фінансово-кредитні організації у межах Західної Європи, Латинської Америки, Африки, Південно-Східної Азії та в регіоні колишнього СРСР (нині СНД) створюються поступово, відповідно до певних етапів розвитку світогосподарських зв'язків та інтенсивності інтеграційних процесів.

Вище вже йшлося про заснований 1958 року *Європейський інвестиційний банк (ЄІБ)*. Він функціонує як фінансово автономна і юридично самостійна організація у рамках ЄС. Його створено з метою:

- сприяння збалансованому і стабільному розвитку спільного ринку в інтересах співтовариства;
- надання позик і гарантій на некомерційній основі для поліпшення фінансування в усіх секторах економіки.

У 1991 році розпочав свою діяльність новий регіональний міжнародний банк – *Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР)*, засновниками якого стали 40 країн світу. Місцеперебування його – Лондон.

Основними функціями банку є підтримка проведення країнами-членами структурних і галузевих економічних реформ, включаючи демонополізацію, децентралізацію і приватизацію, з метою більш повної інтеграції їхніх господарських структур у світову економіку.

У 1992 році декілька країн – членів ЄБРР створили *Багатосторонній інвестиційний фонд (БІФ)*, який почав функціонувати у 1993 році. Його головна мета – сприяти інвестиційній програмі в регіоні шляхом надання позик і субсидій у невеликих розмірах. Програма роботи БІФ розрахована на 5 років.

Іншу структуру ЄБРР – *Міжамериканську інвестиційну корпорацію (МІК)* – створено як його автономну філію з метою сприяння економічному зростанню регіональних

країн, що розвиваються, шляхом заохочування створення і модернізації приватних підприємств, особливо малих і середніх.

Азіатський банк розвитку (АзБР) надає позики державним організаціям і приватним підприємствам з розрахунку 6,75 % річних.

Органами управління АзБР є Рада керуючих, що складається з представників усіх країн-учасниць, і правління (рада директорів). Членами АзБР є 40 країн азіатського регіону та 16 нерегіональних країн.

Діяльність з кредитування ведеться у двох основних формах: звичайне кредитування за рахунок ресурсів АзБР і спеціальні операції, які фінансуються спеціальними фондами. АзБР здійснює також спільне фінансування з офіційними, комерційними та експортно-імпортними організаціями.

Африканський банк розвитку (АфБР) був створений відповідно до угоди, підписаної у 1963 році, яка набула чинності у 1964 році.

Основною метою створення АфБР було сприяння: економічному розвитку й соціальному прогресові регіональних держав – членів АфБР; фінансуванню інвестиційних програм і проектів; мобілізації ресурсів шляхом організації спільного фінансування, що здійснюється цим банком разом з дво- і багатосторонніми інститутами розвитку; заохоченню державних і приватних інвестицій; наданню необхідної технічної допомоги в підготовці проектів розвитку.

З метою поповнення фінансових ресурсів Африканського банку розвитку у 1972 році було створено *Африканський фонд розвитку (АФР)*, де 50% голосів належить АфБР, хоча частка його капіталу у АФР становить лише 2,8 %. До складу АфБР входить 26 країн світу.

Банк розвитку держав Центральної Африки (БРДЦА) виник у 1975 році згідно з Договором про створення Митного й економічного союзу Центральної Африки. Його членами є

6 африканських країн та 5 інших акціонерів, у складі яких Німеччина, Франція, Кувейт, Африканський банк розвитку та Банк держав Центральної Африки.

У своїй діяльності головну увагу БРДЦА приділяє фінансуванню проектів розвитку промисловості, енергетики, інфраструктури, транспорту, телекомунікацій і сільського господарства, а також фінансуванню досліджень. У 1989 році країни – члени БРДЦА створили Спеціальний фонд розвитку сільських районів з метою поліпшення системи фінансування базових проектів розвитку сільських районів.

Тема 11

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВХОДЖЕННЯ УКРАЇНИ ДО МІЖНАРОДНОЇ ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ

11.1 Об'єктивна необхідність інтеграції України в систему міжнародних фінансів.

11.2 Стан та перспективи співробітництва України з міжнародними фінансовими інституціями.

Основні терміни і поняття: *портфельні інвестиції, прямі інвестиції, міжнародні фінансові інституції.*

11.1 Об'єктивна необхідність інтеграції України в систему міжнародних фінансів

Одна з найгостріших проблем, яку необхідно вирішити Україні сьогодні, – знаходження коштів для свого подальшого успішного розвитку. Значне скорочення обсягів виробництва, висока інфляція, низька якість продукції, безробіття, необхідність структурної перебудови виробництва – всі ці проблеми потребують великих грошових ресурсів. З одного боку, дефіцит державного бюджету як наслідок економічної кризи призвів до відсутності державних коштів, з іншого – зубожіння основної

маси населення не дає змоги в достатній мірі залучити кошти громадян.

Пріоритетним напрямом інтеграції України в систему міжнародних фінансів сьогодні виступає залучення у національну економіку іноземних інвестицій. З організаційно-функціонального погляду розрізняють дві найпоширеніші форми іноземних інвестицій – портфельну та пряму.

Портфельні інвестиції здійснюються у вигляді придбання цінних паперів підприємств, компаній та інших економічних об'єктів для отримання інвестором додаткового прибутку (але не забезпечують йому право контролю за цими економічними об'єктами). Так, іноземець може придбати акції безпосередньо в українській корпорації, що намагається за рахунок продажу нових акцій розширити обсяг капіталовкладень. У цьому випадку іноземний інвестор отримує акції, а підприємство – кошти для розширення інвестицій. Таким чином, коли іноземець купує невеликий процент акцій українського підприємства, недостатній для встановлення контролю за його діяльністю, йдеться про іноземну портфельну інвестицію.

Прямі інвестиції здійснюються з метою придбання у повну власність контрольного пакета акцій зарубіжного економічного об'єкта або шляхом створення нових підприємств і компаній, або шляхом поглинання вже існуючих. Так, іноземний інвестор може придбати в Україні контрольний пакет, а в крайніх випадках – й усі 100 % акцій корпорацій, якщо, наприклад, у рамках приватизаційного процесу уряд вирішує продати усе підприємство в іноземну власність. Коли іноземний інвестор отримує контроль над українським підприємством (або коли українське підприємство отримує контроль над іноземним), йдеться про пряму іноземну інвестицію.

Світовий досвід доводить, що залучення іноземного капіталу у вигляді прямих інвестицій має низку суттєвих

переваг для країни, що їх приймає, порівняно з іншими формами економічного співробітництва. Прямі інвестиції:

- на відміну від іноземної позики не є допоміжним тягарем зовнішньої заборгованості, а навпаки сприяють отриманню засобів для її погашення;

- є джерелом надходження коштів у виробництво товарів і послуг, забезпечують трансферт технології, ноу-хау, передових методів управління та маркетингу;

- дають змогу збільшити випуск високоякісної продукції, що є конкурентоспроможною як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках;

- відіграють істотну роль у прискоренні процесів приватизації та реконструкції і структурній перебудові виробництва;

- сприяють найбільш ефективній інтеграції національної економіки у світову на основі розширення зовнішніх контактів, різностороннього виробничого та науково-технічного виробництва.

Усі джерела іноземних інвестицій поділяють на три групи: власне ввезення капіталу; власні внутрішні джерела компаній і підприємств, які контролюють іноземні інвестори (реінвестиції прибутку філіалів і дочірніх фірм, амортизаційні фонди); зовнішні джерела (позички, кредити, нова емісія акцій, облігацій тощо).

В Україні, де більшу частину економіки поки що контролює держава, іноземне інвестування є одночасно й економічною, і політичною проблемою. Інвесторів в Україні приваблюють:

- вигідне географічне розташування;
- потенційно великий ринок;
- висока кваліфікація робочої сили та її відносна дешевизна;

- низький курс національної валюти;
- правове забезпечення сприятливого інвестиційного клімату;

- захист інвестицій;

- можливість вивезення прибутку;
- система компенсації збитків тощо.

Для поліпшення інвестиційного клімату необхідно:

- зрівняти у правах інофірми та національні підприємства;
- сприяти інвестиціям у провідні галузі промисловості;
- розвивати систему страхування інофірм;
- визначити пріоритети інвестування;
- підтримувати і заохочувати з боку держави фірми та підприємства, які сприяють інвестиціям в українську економіку;
- розширювати міжнародну співпрацю у галузі сприяння капіталовкладенням та гарантування інвестицій;
- активізувати роль держави в запобіганні та компенсації можливих негативних соціальних наслідків реалізації інвестиційних проектів в Україні;
- створити умови для активізації вітчизняного бізнесу;
- поглиблювати ринкові реформи;
- удосконалити чинне законодавство в галузі зовнішньоекономічної діяльності та забезпечити контроль з боку держави за його дотриманням.

11.2 Стан та перспективи співробітництва України з міжнародними фінансовими інституціями

Серед зовнішніх фінансових джерел для України найбільш привабливими є такі міжнародні фінансові інституції, як Міжнародний валютний фонд (МВФ), Всесвітній банк (ВБ) і Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР), завдяки пільгам, порівняно низькій вартості запозичень, які вони надають, а також авторитетності їхніх оцінок і дій для інших потенційних кредиторів та інвесторів. Адже співпраця з цими міжнародними фінансовими інституціями розглядається

світовою фінансовою спільнотою як акт довіри, підтвердження кредитоспроможності держави.

Фінансова допомога України з боку МВФ надається у трьох основних формах: за програмою системної трансформаційної позики (STF) для підтримки платіжного балансу; за програмою "Stand by" для підтримки курсу національної валюти і фінансування дефіциту платіжного балансу; за програмою розширеного фінансування (EFF) для сприяння економічній стабілізації.

Залежно від завдань, які стояли перед Україною, у її співпраці з МВФ умовно можна виділити три етапи.

На першому етапі (1994 – 1995), зважаючи на труднощі з платіжним балансом України, які виникли внаслідок загострення економічної кризи та змін у структурі й цінових умовах зовнішньої торгівлі, основною з яких був перехід до світових цін на енергоносії, МВФ надав Україні кредити у сумі 742 млн дол. США для підтримки платіжного балансу України.

Основною проблемою *другого етапу (1995 – 1998)* для України стала необхідність підтримки курсу гривні та фінансування дефіциту платіжного балансу. Надання МВФ своєчасної допомоги Україні дозволило здійснити поступову девальвацію гривні й уникнути її обвалу з непередбачуваними для банківської системи наслідками. Крім того, основним компенсаційним джерелом фінансування масового відпливу капіталу з другої половини 1997 року стали валютні резерви Національного банку України (НБУ), формування яких забезпечувалося саме за рахунок фінансової допомоги МВФ.

Завдяки реалізації двох програм "Stand by" (із затверджених трьох обсягом 2185,5 млн дол. США) наша держава отримала доступ на світові ринки капіталу, а за третьою програмою у серпні 1997 року було відкрито кредитну лінію терміном на один рік на загальну суму 542 млн дол. США. Але Україна отримала за цією програмою лише 242,2 млн дол., оскільки у березні

1996 року МВФ відмовив у наданні чергових траншів через порушення нашим урядом окремих показників Меморандуму економічної політики, зокрема дефіциту державного бюджету.

Головною метою *третього етапу (1998 – 2001)* є сприяння макроекономічній стабілізації в Україні й виходу на позитивну економічну динаміку, забезпечення протягом 2001 – 2005 років щорічних темпів зростання реального ВВП на рівні не менше 4 – 5%. З вересня 1998 року впроваджено трирічну Програму розширеного фінансування (EFF), якою передбачено надання позики загальною сумою 2,226 млрд дол. США. На 1 січня 2001 року у рамках цієї програми отримано понад 1 млрд дол. Загалом за період співпраці з Міжнародним валютним фондом наша держава отримала від нього кредитів на загальну суму 3529,1 млн дол. США.

З метою підвищення ефективності співпраці з міжнародними фінансовими інституціями необхідно вирішити наведені нижче завдання.

1 Кабінету Міністрів України: провести аналіз ефективності та цільового використання фінансових ресурсів, залучених від міжнародних фінансових інституцій; розробити стратегію і тактику боргової політики держави, удосконалення механізмів управління державним боргом, оптимізації його строкової структури, збільшення питомої ваги середньо- і довгострокових кредитів та мінімізації вартості обслуговування боргу; суттєво поліпшити кадрове забезпечення сфери міжнародних валютно-кредитних відносин; сприяти законодавчому формуванню відокремленого бюджету розвитку та утворенню Українського банку реконструкції і розвитку як фінансового інструмента реалізації політики економічного зростання на основі конкурсного кредитування інвестиційних проектів.

2 Кабінету Міністрів України і Національному банку України у рамках співробітництва із ВБ та ЄБРР забезпечити пріоритетність спрямування зовнішніх коштів у

реальний сектор економіки з метою реалізації інноваційної моделі розвитку, впровадження високих технологій, нарощування інвестиційного потенціалу, підвищення конкурентоспроможності національного виробництва.

3 Кабінету Міністрів України у співпраці з Верховною Радою України розробити комплекс заходів, спрямованих на нормативно-правове забезпечення співробітництва України з міжнародними фінансовими інституціями, зокрема:

- прискорити приведення вітчизняного законодавства у відповідність до принципів та норм міжнародного права, забезпечити укладання необхідних міжнародних угод і конвенцій з проблем валютно-фінансових відносин;

- вжити заходів для прискорення прийняття Закону "Про державний борг" та правового забезпечення державної політики у сфері правління державним боргом, валютного регулювання та валютного контролю;

- запровадити ефективні механізми та інструменти радикального поліпшення інвестиційного клімату в Україні на основі стабілізації законодавства та його адаптації до норм права ЄС, вимов ГАТТ/СОР, ЮНКТАД, ЮНІДО та ін.

4 Утворити Координаційну раду з питань співробітництва з міжнародними фінансовими інституціями та зовнішнього боргу.

5 Утворити державну установу з правами Національного координатора міжнародної технічної допомоги (МТД). Створити при Національному координаторі МТД Раду з питань науково-технічного розвитку, яка визначатиме пріоритетні напрями залучення та використання міжнародної технічної допомоги та забезпечуватиме громадський контроль у цій сфері.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1 Закон України “Про цінні папери та фондову біржу” // Державний інформаційний бюлетень про приватизацію. – 1993. - №8. – С. 21.

2 Концепція функціонування та розвитку фондового ринку України. Схвалено постановою Верховної Ради України від 22 вересня 1995р. // Финансовая Украина. – 1996. - №4.

3 Положення про державну комісію з цінних паперів та фондового ринку. Затв. Указом Президента України від 12 червня 1995 р. №446/95 // Державний інформаційний бюлетень про приватизацію. – 1995.

4 Концепція функціонування і розвитку фондового ринку в Україні. Схвалено Постановою Кабінету Міністрів від 29 квітня 1994 р. №277 // Державний інформаційний бюлетень про приватизацію. – 1994.

- 5 Балабанова И.Т. Валютные операции. – М.: Финансы и статистика, 1993.
- 6 Бланк И.А. Инвестиционный менеджмент. – К., 1995.
- 7 Боринець С.Я. Міжнародні фінанси: Підручник. – К.: Знання-Прес, 2002. – С. 66.
- 8 Букина М.К., Семенов А.М. Основы валютных отношений: Учеб. пособие. – М.: АО «ДИС», 1994.
- 9 Державне регулювання економіки / За ред. І.Р. Михасюка. – Львів, 1999. – 639 с.
- 10 Жуков Е.Ф. Ценные бумаги и фондовые рынки. – М.: Банки и биржи, 1995.
- 11 Инвестиционно-финансовый портфель (Книга инвестиционного менеджера. Книга финансового посредника) / Отв. ред. Ю.Б. Рубин, В.И. Солдаткин. – М., 1993. – С. 11.
- 12 Коуз Р. Фирма, рынок и право. – М.: Росинтер, 1996. – 704 с.
- 13 Макконнелл К.Р., Брю С.Л. Экономикс. Принципы, проблемы и политика: В 2 т. / Пер. с англ. – М.: Республика, 1993.
- 14 Международные валютно-кредитные и финансовые отношения: Учебник / Под ред. Л.Н. Красавиной. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Финансы и статистика, 2000. – 608 с.
- 15 Мендрул О.Г., Павленко І.А. Фондовий ринок: операції з цінними паперами: Навч. посібник. – К.: КНЕУ, 2000. – 156с.
- 16 Миркин Я.М. Ценные бумаги и фондовый рынок. – М.: Перспектива, 1995. – С. 115.
- 17 Михайлов Д.М. Мировой финансовый рынок. Тенденции и инструменты. – М.: Экзамен, 2000.
- 18 Моисеев А.А. Международные кредитно-финансовые организации. Правовые аспекты деятельности. – М.: НИМП, 1999.
- 19 Мозговий О.М. Фондовий ринок України // Фінанси України. – 1996. – №5 – С. 48.

20 Оскольський В.В. Ринок цінних паперів України: проблеми функціонування та розвитку. – К.: КСУ, 1996.

21 Фондовий ринок України / Кер. В.В. Оскольський. – К.: Скарбниця, 1994.

22 Хэррис Д.М. Международные финансы/ Пер. с англ. – М.: Филинь, 1996.

23 Царевски Н.В. Валютно-финансовые отношения в условиях интеграции. – М.: Экономика, 1978.

24 Шмырева А.И. Международные валютно-кредитные отношения. – С.Пб.: Питер, 2001.

25 Энг М.В., Лис Ф.А., Мауэр Л.Дж. Мировые финансы/ Пер. с англ. – М.: ООО “ДеКА”, 1998.

Зайцева І.Ю. Міжнародні фінанси: Конспект лекцій. Частина II. – Харків: УкрДАЗТ, 2008. – 43 с.

У даному конспекті лекцій охарактеризовано міжнародні економічні організації як суб'єктів міжнародних фінансів, визначено роль оподаткування в системі міжнародних відносин, надано характеристику платіжному балансу як підсумковому показнику світогосподарських зв'язків країни, висвітлено проблеми та перспективи входження України в міжнародну фінансову систему. Даний конспект лекцій може використовуватися при написанні дипломних та магістрських робіт.

Рекомендується для студентів магістратури економічних спеціальностей.

Бібліогр.: 25 назв.

Конспект лекцій розглянуто та рекомендовано до друку на засіданні кафедри „Фінанси” ” від 26.03. 2008 р., протокол №7.

Рецензент
проф. В.Л. Дикань